

**«ABDULLA QAHHOR HIKOYALARI» MAVZUSINI O'QITISHDA
O'QUVCHILARNING BADIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH»**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7843579>

Xujanova Charos Rasulovna

Toshkent shahar Shayxontohur tumani

324 o'rta maktab Ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Musayeva Nasiba Fayzullayevna

Toshkent shahar Shayxontohur tumani

324 o'rta maktab Ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu naqolada “Abdulla Qahhor hikoyalari” mavzusini o'qitishda o'quvchilarning badiiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish xususida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Komil shaxs, adabiyot, o'qitish, o'quvchi, kitobxon, badiiy so'z, badiiy asar, tahlil eta biladigan, xulosa chiqarishga qobil, og'zaki, yozma, ifoda*

XX asrning buyuk yozuvchilaridan biri Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon “Adabiyot nadir?” maqolasida adabiyotning jamiyat hayotida tutgan o'rniga baho berib, shunday yozadi: “Hech to'xtamasdan harakat qilib turgan vujudimizga, tanimizga suv, havo naqadar zarur bo'lsa, maishat yo'lida har xil qora kirlar bilan kirlangan ruhimiz uchun ham shul qadar adabiyot kerakdir. Adabiyot yashasa, millat yashar... Adabiyot chin ma'nosi ila o'lgan, so'ngan qaralgan, majruh yarador ko'ngilga ruh bermak uchun, faqat vujudimizga emas, qonlarimizga qadar singishgan qora balchiqlarni tozalaydurg'on, o'tkir yurak kirlarini yuvadurg'on toza ma'rifat suvi, xiralashgan oynalarimizni yorug' va ravshan qiladurg'on, chang va tuproqlar to'lgan ko'zlarimizni artub tozalaydurg'on buloq suvi bo'lg'onlikdan bizga g'oyat kerakdur”.

Adib o'zining bu maqolasi orqali adabiyotning, adabiy ta'limning mazmunini, mohiyatini belgilab berganday. Chindan ham, adabiyot inson sezimlariga, histuyg'ulariga ta'sir o'tkazib, o'quvchiga hayot falsafasidan saboq beradi: olam va odam murakkabliklarini idrok etish yo'llarini ko'rsatadi; o'quvchiga yashash sirlarini o'rgatadi, uning ma'naviy yuksalishiga ko'maklashadi. Inson borliq qurshovida yashaydi. U olamning bitta bo'lagi. Yaratiqlar ichida, borliqdagi mavjudotlar ichida eng azizi, mukarrami bu - INSONdir. Inson tafakkur qudrati, so'zlay olish imkoni bilan yanada qudratli va sharafli sanaladi. Inson o'z aql-u idroki bilan olamni inikos etadi, uning sir-sinoatlarini yechishga intiladi. Tafakkur til vositasida voqelanadi, yorqinlashadi. Demak, inson doimo so'zga ehtiyoj sezib yashaydi. Insonning borliq haqidagi tasavvurlarini boyitishda, uning olam hodisotlarini teran anglashi yo'lida adabiyot bamisoli kuch-qudratga egadir. Adabiyotni anglash, idrok etish, so'z qudratidan bahra olish adabiy uquvni, zakovatni talab etadi. Adabiy ta'lim asosini

adabiyot o'qitishning maqsad va vazifalari hamda uning mazmuni tushunchalari tashkil etadi.

Komil shaxsni shakllantirish adabiyot o'qitishning bosh maqsadi hisoblanadi. Bu umumiy tushuncha bo'lib, istiqbolni belgilaydi. Oddiy o'quvchidan kitobxon o'quvchini tayyorlash, bolalarni badiiy so'zdan ta'sirlanadigan, uning jozibasini his etadigan, haqiqiy badiiy asarni taniydigan, o'qigan badiiy asarini tahlil eta biladigan va undan o'ziga xulosa chiqarishga qobil, o'z qarashlarini og'zaki va yozma ravon ifoda eta oladigan, badiiy asar o'qishni o'zining birinchi hayotiy ehtiyojiga aylantirgan o'quvchi shaxsini shakllantirish bosh vazifa sifatida turadi. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida bu haqda shunday yozadilar: "Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tibori avvalambor farzandlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib, qanday inson bo'lib hayotga kirib borishiga bog'liqdir. Biz bunday o'tkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak" .

Badiiy asarlar o'quvchi dunyoqarashini shakllantiradi, uning olam va odam haqidagi tasavvurlarini boyitadi, oqni qoradan, yaxshini yomondan ajratishga o'rgatadi. Badiiy asarlarni o'rganish orqali o'quvchining falsafiy qarashlari kamol topadi, mushohadalari teranlashadi. Hayot – katta maktab. Shunday bo'lsa ham o'quvchini ana shu hayotning butun murakkabliklariga sabot va matonat bilan chidashga, uning zalvorli sinovlarini yengib o'tishga, eng qiyin damlarda ham o'zini yo'qotmay oldinga intilishiga o'rgatadigan beminnat maslahatchi, samimiy do'st – bu adabiyot, adabiy ta'lim hisoblanadi. "Maktabda adabiyotni so'z san'ati sifatida o'qitish o'quvchilarda uni emotsional qabul qilish, mustaqil fikrlash qobiliyatini kamol toptirishni taqozo etadi. O'quvchida hayotni, hayotiy voqea-hodisalarni bilishga, odamlar va ularning ruhiyatini anglashga ehtiyoj tug'ilishi bilan adabiyotni anglashga qiziqish paydo bo'ladi. O'qituvchi badiiy asarni o'qitish orqali o'quvchilarda hosil bo'lgan ana shu qiziqishni rivoj toptiradi, ularni san'at olamiga olib kiradi, o'quvchilarning yoshi, bilim darajasini hisobga olgan holda ularning badiiy didini o'stiradi". Insoniyat uchinchi ming yillikda yuksak taraqqiyot sari dadil odimlamoqda.

Uning tafakkuri, dunyoqarashi soatma-soat, daqiqama-daqiqa o'zgarib, rivojlanib bormoqda. Har bir millat, xalq dunyo hamjamiyati orasida o'z o'rni, nufuzi, obro'-e'tiborini saqlab qolish, taraqqiy etish, eng rivojlangan mamlakat maqomiga erishish kabi ezgu maqsadlar sari intilmoqda. Bunday oliy maqsadga erishish o'z-o'zidan bo'lmaydi, albatta. Ta'lim-tarbiya mushtarakligida, yoshlar ongida ezgulikning singdirilishida adabiyotning o'rni beqiyos.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev «Yoshlarning kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishga, ularni kitob bilan do'st bo'lishga, aholining kitobxonlik saviyasini yanada oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Buning uchun, avvalo, milliy adabiyotimiz va jahon adabiyotining eng sara namunalari ijtimoiy tarmoqlarga joylashtirish va ularni keng targ'ib qilishga alohida e'tibor

berishimiz muhim ahamiyat kasb etadi”. Bizning asosiy maqsadimiz ta’lim jarayonini shaxsning hayotiy qiziqishlarini qondirishga, umumiy madaniyatini shakllantirishga, uning jamiyat hayotida moslashuvi, ta’lim va kasbiy dasturlarni ongli ravishda tanlay olishi, hamda o’zlashtira olishga qaratilgan.

Ta’lim - tarbiya jarayonining barcha jihatlarini qamrab oluvchi Davlat ta’lim standartlari bugungi kunda yosh avlodning vatanga sadoqat, yuksak axloqqa, ma’naviyat va ma’rifat, mehnatga vijdonan munosabatda bo’lish hamda komil farzand bo’lib yetishish yo’lida qunt bilan ta’lim olishlari uchun kafolat bo’lib xizmat qilmoqda. Ta’lim – tarbiya sohasini isloh qilishning asosiy omillaridan biri ta’lim –tarbiya jarayonini yangi pedagogik texnologiyalar bilan ta’minlash, ta’lim tizimining ilg’or tajribalarini o’rganish va ularni dars jarayonida tadbiq etishdan iboratdir.

Abdulla Qahhor o’z asarlarida xalq dardini, davr fojialarini ochiq-oshkora ifoda etgan. Abdulla Qahhor asarlarini yanada kengroq o’rganish kerakligini qo’yish ham uning aynan xalq qalbining kuychisi bo’lganligidadir. Abdulla Qahhor o’zbek adabiyotining yetuk namoyandalaridandir. U o’zining 40 yildan oshiqroq ijodiy faoliyatida barcha ijtimoiy sohalarni aks ettiradigan asarlar yaratdi, asarlari turli tillarga tarjima qilindi. Abdulla Qahhor ajoyib asarlari bilan o’zbek adabiyotini yuksaltirish va jahonga tanitish borasida alohida xizmat ko’rsatgan nodir iste’dod sohibidir.

Adabiyotimizning hech bir sohasi yo’qki, ko’p qirrali talant egasi bo’lgan Abdulla Qahhorning xizmati singmagan va u o’z talantini namoyish qilmagan bo’lsin. Abdulla Qahhor hikoya va ocherk janrida ham, qissa va romanchilikda ham, komediya va drama yaratishda ham hammani qoyil qoldirdi, bu janrlarda, xususan, hikoyachilikda, original va yetuk badiiy asarlar yaratdi. Abdulla Qahhor so’zga xasis, fikrga saxiy san’atkor. Adib ijodining fazilatlarini ko’p. U ko’pchilikni qiziqtiradigan masalalar haqida yozadi, adabiyotda “qo’riq”larni ochadi, yangi gap aytadi, yangi timsollar yaratadi. Abdulla Qahhorning badiiy ijodidagi novatorligi ham, avvalo, ana shundadir.

Yozuvchining asarlari yuksak badiiyligi, g’oyaning aniqligi, ijtimoiyligi, xalqchilligi bilan xarakterlanadi. Abdulla Qahhor ijodining bunday fazilatlarini adabiy tanqidchilik va adabiyotshunosligimizda o’z vaqtida atroflicha ochib berilgan hamda Abdulla Qahhor ijodiga haqli ravishda yuqori baho berilgan.

Abdulla Qahhor o’zbek realistik hikoyachiligining asoschilaridan biri bo’lib, adabiyotimizda bu janrning shakllanishi va o’sishi uning nomi bilan chambarchas bog’liqdir. Abdulla Qahhor G’.G’ulom, A.Qodiriy, Oydin, Oybek kabi yozuvchilar bilan hamkorlikda ijod etib, hikoya janrining ko’pgina namunalarini yaratdi. Uning “Bemor”, “Anor”, “Millatchilar”, “Tomoshabog’”, “O’g’ri”, “Maston”, “Qanotsiz chittak”, “San’atkor”, “Jonfig’on”, “Yillar”, “Adabiyot muallimi” kabi hikoyalari o’zbek adabiyotida hikoya janrining sezilarli darajada taraqqiy etishiga ta’sir ko’rsatgan asarlar sirasiga kiradi. Abdulla Qahhor hikoyalarini mazmuni va janr xususiyatlariga ko’ra ikki guruhga ajratib tahlil etish mumkin. Bularning bir guruhini o’tmish haqidagi

hikoyalar tashkil qilsa, ikkinchi guruh hikoyalarning bosh qahramonlari zamondoshlarimizdir. Yaqin o'tmishdagi o'zbek voqeligi «Anor», «O'g'ri», «Bemor», «Tomoshabog'», «Millatchilar» kabi hikoyalarda aks etgan.

Keyinchalik esa, adib o'tmish mavzuida yana «Dahshat» hikoyasini yaratdi. Shuningdek, «O'tmishdan ertaklar» qissa deb atalgan bo'lsa-da, mohiyati bilan ayrim-ayrim hikoyalardan tashkil topgan. Shuning u ularni ham adibning o'tmish haqidagi asarlari deb bilish mumkin. Abdulla Qahhor qissa va roman janrlarini taraqqiy etishiga ham salmoqli hissa qo'shdi. U “Sarob”, “Oltin yulduz”, “Qo'shchinor chiroqlari”, “Sinchalak”, “O'tmishdan ertaklar”, “Muhabbat” singari ajoyib roman va qissalar yozib, katta janrda ham mohir san'atkor ekanini isbotladi. Yozuvchi ajoyib o'xshatishlar, go'zal sifatlashlar, original mubolag'alar va metoforalar, hikmatli so'z va iboralar yaratish orqali o'z fikrini g'oyat siqiq va obrazli qilib ifodalaydi.

Abdulla Qahhorni o'ziga va o'zga mualliflarga nihoyatda talabchan yozuvchi bo'lganligini e'tirof etadilar. U qo'lyozma ustida ishlashdan hech bir erinmagan, o'z asarlarini qayta-qayta ishlab pishitgan, ularga sayqal va jilo bergan. Asarlari kitob bo'lib chiqqandan yoki pyesa sahnaga qo'yilgandan so'ng ham qo'lyozma ustida ishlashni davom ettiravergan.

Abdulla Qahhor adabiyotimizning kelajagi uchun jon kuydiruvchi, yosh yozuvchilarni tarbiyalab voyaga yetkazishni doimo muhim ish deb bilgan, bu sohada ko'p yozuvchilarga namuna ko'rsatgan, adabiyotimizda o'ziga xos maktab yaratgan va ko'plab shogirdlar yetishtirgan ustoz san'atkor sifatida qadrlidir. Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Odamzod mavjud ekan, baxillik, johillik, ochko'zlik, maqtanchoqlik, xudbinlik va boshqa qusurlar, albatta, yashaydi. Bu qusurlar kimdadir kamroq bo'lishi mumkin, lekin bu illatlar insonning qadr-qimmatini pastga uradi, chinakamiga barkamol bo'lishiga xalaqit beradi. Jahon adabiyoti namunalarida bunday masalalar doimo dolzarb bo'lgan. Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Jahon adabiyoti namunalarida bunday masalalar doimo dolzarb bo'lgan. Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida o'z uslubiga, o'z ovozigaga ega bo'lgan, adabiyotimiz taraqqiysiga sezilarli ijobiy hissa qo'shgan zabardast adiblarimizdan biridir. Uning yorqin ijodi katta mahorat maktabi sifatida hamisha ijodkorlarning diqqat markazida bo'lgan. Uning asarlariga qayta-qayta murojaat qilmagan, uning uslubiy mahoratidan bahra olmagan, uni o'ziga ustoz deb sanamagan ijodkorlarni topish yaqin-yaqingacha aslo mumkin emas edi, adabiy ta'lim jarayoni Abdulla Qahhor asarlari bilan mazmunga boy, ma'rifatga to'la bo'lgan.

Adabiyotimizning yirik vakili, o'zbek professional prozasining oyoqqa turishida tinimsiz mehnat qilgan yozuvchi Abdulla Qahhor ijodi necha o'n yillardan buyon xalqimizning ongu shuurini band etib kelmoqda. Adibning badiiy mukammal hikoyalari, qaytarilmas xarakterlar talqini joy olgan qissa, roman va pyesalari, aforizm

darajasidagi tesha tegmagan fikrlari hali uzoq yillar ko'p avlodlar uchun mulohaza obyekt bo'lib qolishi shubhasizdir".

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, har qanday badiiy asar o'quvchini mustaqil fikrlashga, turli xil obrazlarni tahlil qilishga va hayotga teran nigoh bilan qarashga o'rgatadi. Shubhasiz, adabiyotni o'qitish boshqa fanlarni o'qitishdan keskin farq qiladi chunki, aniq fanlarni o'qitishda o'qituvchi o'quvchilariga insoniyat tomonidan kashf etilgan tayyor bilimlarni o'rgatadi. Bunda o'quvchilar ham ortiqcha zo'riqishlarsiz, qiynalishlarsiz tayyor bilimlarni o'zlashtiradilar. Yana bir jihati, bunday fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilar barchasi yagona yechimga, xulosaga keladilar va bu ilmiy yagona haqiqat hisoblanadi. Adabiy ta'lim har bir o'quvchidan o'zgacha badiiy idrokni, asarni his etishni, kashf qilishni va yagona xulosaga emas, turfa yechimlarga, xulosalarga kelishi tabiiy hol sifatida baholaydi, to'g'ri deb biladi.

O'quvchilar bitta asarni o'qib o'rganishsada, undan turlicha hissiy ta'sirga, quvvatga ega bo'ladilar, rango-rang xulosalar yasaydilar. O'quvchilarning badiiy tafakkurini o'stirishda, badiiy asarlar, ayniqsa, hikoya janrining imkoniyatlarini to'liq ochib berilishida, so'z sehri, qudratini teran his qilinishida, hayotning asl suratini – badiiy talqinini o'qib, zaruririy xulosalar hosil qilinishida, fikrni ifodalashning sodda, siqiq shakllarini o'rganib, mantiqiy fikrlash imkoniyatlarini kengaytirilishida, o'quvchining olam haqidagi, odam haqidagi bilimlarini boyitishda, mustaqil fikrlashda shubhasiz, Abdulla Qahhor asarlarining ham alohida o'rni, mavqei bor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov I.A Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T: Ma'naviyat, 2011.
2. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Xalq so'zi. // 2016-yil 16-dekabr.
3. Abdulla Qahhor. Shaxs va ijodkor. Maqolalar to'plami. – T.: Tamaddun, 2013
4. Ahmedov S., Qo'chqorov R., Rizaev Sh. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. 1-qism. – T.: Sharq, 2013.
5. Ahmedov S., Qosimova B., Qo'chqorov R., Rizayev Sh. Adabiyot-6. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. –T.: Ma'naviyat. – 2009
6. Чўлпон. Адабиёт надир? –Т.:Чўлпон нашриёти, 1994. Б. 6-8
7. XX asr o'zbek hikoyasi antologiyasi.–T: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti". 2009, 3- 4-betlar.
8. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 1996.
9. Yo'ldoshev Q., Qosimov B., Qodirov V., Yo'ldoshibekov J. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik-majmua. – T.: Sharq, 2013.